

УДК. 94(476):323.17 «1917»

А. А. Райчонак

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

**САВЕТЫ У ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫМ ЖЫЦЦІ БЕЛАРУСІ
(САКАВІК – ЛІПЕНЬ 1917 Г.)**

У дадзеным артыкуле разглядаецца працэс ўзнікнення і трансфармацыі Саветаў на тэрыторыі Беларусі з сакавіка па ліпень 1917. Прасочваюцца змены ў стратэгіі і тактыцы дзеянняў Саветаў, характар іх узаемаадносін з іншымі грамадскімі арганізацыямі, а таксама з новымі органамі дзяржаўнай улады, паступовае ўключэнне Саветаў у працэс барацьбы за палітычную ўладу. Працэс барацьбы за ўладу характарызуецца паступовым абвастрэннем адносін паміж органамі Часовага ўрада і Саветаў, што, па сутнасці, адлюстроўвае агульнарасійскі працэс заканчэння двоеўладдзя пасля ліпенскіх падзей у Петраградзе. Асаблівасцю дзейнасці Саветаў на Беларусі было тое, што ў найбольш уплывовым Мінскам Савета з самага пачатку пераважалі бальшавікі. Акрамя таго, з усіх тыпаў Саветаў (сялянскіх, рабочых і салдацкіх), апошнія, у сілу прыфрантавага становішча Беларусі, былі найбольш шматлікімі і ўплывовымі. Таксама даследуецца пытанне аб узаемаадносінах Саветаў і беларускага нацыянальнага руху, падыходы да вырашэння нацыянальнага пытання як аднаго з ключавых у ходзе Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г.

Ключавыя словы: Саветы, Беларусь, улада, часовы ўрад, лютаўская рэвалюцыя, нацыянальны рух.

A. A. Raichonak

Belarusian State Technological University

**THE SOVIETS IN PUBLIC AND POLITICAL LIFE IN BELARUS
(MARCH-JULY 1917).**

The emergence and transformation of the Soviets in the territory of Belarus in the period from March to July 1917 are studied in the article. The Soviets strategy and tactics changes, the nature of their relationships with other social movements as well as with the new authorities. Gradual involvement of the Soviets in the struggle for political power is examined in the article. This period is characterized by a gradual deterioration of relations between the Provisional Government and the Soviets. It reflects the nationwide process of the end of dual power in consequence of July events in Petrograd. The peculiarity of the Soviets activity in Belarus was the fact that from the very beginning the most influential Minsk Soviet was dominated by the Bolsheviks. In addition, of all the Soviets types (including peasants, workers and soldiers), the Soldiers' Soviets were the most numerous and influential ones because of a frontline position of Belarus. In addition, the question of the relationship between the Soviets and the Belarusian national movement as well as some approaches to solve the national question as one of the key questions during the February Revolution of 1917 are studied in the paper .

Key words: Soviet, Belarus, power, Provisional Government, February Revolution, national movement.

Уводзіны. Першыя весткі аб Лютаўскай рэвалюцыі патрапілі на Беларусь 28 лютага. Першага сакавіка больш дакладныя дадзеныя былі атрыманы ў Віцебску, 2–3-га сакавіка гэтае паведамленне даходзіць да ўсіх губернскіх цэнтраў неакупаванай Беларусі.

Адразу ж пасля звяржэння царызму пачалася актыўная праца па стварэнні органаў, якія спрабавалі вырашыць пытанне аб уладзе ў Беларусі. Гэтая праца, на наш погляд, вялася адразу па чатырох накірунках, што было выклікана розным разуменнем будучага рэвалюцыйнай Расіі ўвогуле і Беларусі ў прыватнасці. Асноўная дзейнасць у гэтым накірунку была разгорнута: 1) Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў; 2) органамі, утворанымі Часовым урадам; 3) органамі вайсковага каманда-

вання Заходняга фронту; 4) Беларускім нацыянальным камітэтам.

Асноўная частка. Працэс стварэння Саветаў пачаўся 4-га сакавіка, калі ўтварыўся Мінскі Савет рабочых дэпутатаў і быў абраны Часовы выканаўчы камітэт, у якім да Кастрычніцкай рэвалюцыі бальшавікі займалі дамінуючае становішча, што адыграла немалаважную ролю ў далейшым развіцці падзей. 6-га сакавіка было прынята рашэнне аб аб'яднанні рабочых і салдацкіх дэпутатаў у адзіны Савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў. На гэтым скончыўся працэс фарміравання Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў у Мінску.

У той жа час быў створаны Савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў у Гомелі, але там самай шматлікай групай з'яўляліся меншавікі. 4–8 сакавіка паўстае Віцебскі Савет. Фарміруюцца

Советы ў Полацку, Оршы, Бабруйску. Што ж тычыцца Магілёва, то там стварэнне саветаў было замаруджана знаходжаннем Стаўкі Галоўнакамандавання.

Сярод першых мерапрыемстваў, праведзеных Саветамі рабочых і салдацкіх дэпутатаў у Беларусі, трэба адзначыць стварэнне міліцыі, узброеных атрадаў для падтрымання парадку і барацьбы з контррэвалюцыяй. У Мінску ўжо 5 сакавіка грамадскі парадак падтрымлівала 200 міліцыянераў і атрад салдатаў. Гэты атрад дзейнічаў настолькі добра, што створаным к гэтаму часу органам Часовага ўрада нічога не заставалася як узаконіць гэтую міліцыю.

Адносна агульнапалітычных задач заўважым, што на сваім пасяджэнні 8 сакавіка Мінскі Савет вызначыў іх наступным чынам: «Вітаючы Часовы ўрад, Мінскі савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў падкрэсліў, што падтрымку Часоваму ўраду ён акажа толькі ў тым выпадку, калі ён будзе весці няўхільную барацьбу з прыхільнікамі скінутага царскага ўрада, калі будзе абараняць палітычныя правы і свабоды ўсяго насельніцтва, будзе падрыхтоўваць скліканне Устаноўчага сходу і ўсталяванне дэмакратычнай рэспублікі» [1].

У пачатку сакавіка ў Беларусі пачалі стварацца і органы Часовага ўрада. Ужо вечарам 3-га сакавіка ў Мінску ў спешным парадку была склікана нарада, на якой прысутнічалі гласныя гарадской думы, прадстаўнікі Земскага і гарадскога саюзаў, губернскага і павятовага земстваў, прадстаўнікі духавенства, мясцовых нацыянальных грамадстваў (рускага, яўрэйскага, польскага) – увогуле 70 чалавек, у тым ліку 2 прадстаўнікі ад рабочых [2]. У ходзе гэтай нарады грамадзянскім камэндантам Мінска быў прызначаны Б. М. Самойленка – старшыня Мінскай губернскай земскай управы і Вайскова-прамысловага камітэта.

6-га сакавіка Часовы ўрад прызнаў неабходным адхіліць ад улады губернатара і віцэ-губернатара, а іх абавязкі па кіраўніцтве губерняй ускласці на Б. М. Самойленку. 7-га сакавіка быў утвораны Гарадскі камітэт грамадскай бяспекі, у які ўваходзіла па аднаму дэлегату ад беларускай, рускай, польскай і яўрэйскай нацыянальнасцей, 3 дэлегаты ад Савета рабочых дэпутатаў і 6 ад гарадской управы. Адно месца было пакінута для вайскоўцаў [3].

Практычна ва ўсіх беларускіх губернях фармаванне органаў новай улады адбывалася адначасова. У гэты ж час ствараліся органы Часовага ўрада ў Віцебску, Магілёве, Гомелі, Оршы, Бабруйску, Полацку, Рагачове і іншых гарадах і павятовых цэнтрах.

Такім чынам, можна канстатаваць, што з атрыманнем звестак аб Лютаўскай рэвалюцыі

ў пачатку сакавіка рэвалюцыйны рух у асноўным ахапіў губернскія і павятовыя цэнтры. У вёсцы ж пераўтварэнні пачаліся некалькі пазней, пераважна ў красавіку – пачатку мая.

У рэвалюцыйных падзеях нельга пакінуць без увагі пазіцыю вайсковага камандавання. У сувязі з тым, што Беларусь (неакупаваная яе частка) знаходзілася фактычна ў прыфрантавой паласе, усе дзяржаўныя ўстановы і грамадскія арганізацыі былі вымушаны лічыцца з меркаваннем вайсковых уладаў, якія складаліся пераважна з кансерватыўна настроенага генералітэту. Фармальна не ўмешваючыся ў дзеянні грамадзянскіх уладаў, вайсковае камандаванне мела дастаткова сіл, каб прымусяць лічыцца з яго пазіцыяй грамадзянскія органы.

Пацвярджэннем гэтаму можа служыць загад № 1 Стаўкі Вярхоўнага галоўнакамандуючага, які прапанаваў органам Часовага ўрада, а таксама штабу Заходняга фронту стаць на шлях кампрамісу з Саветамі рабочых дэпутатаў, калі яны складаліся з памяркоўных элементаў і стаялі на пазіцыі неабходнасці працягу вайны да перамогі [4, с. 137]. Гэта ж тэлефанаграма патрабавала ад камандзіраў вайсковых часцей устанавіць кантроль за выбарамі салдацкіх дэпутатаў з мэтай правядзення ў іх склад асоб, якія падтрымліваюць лінію ўрада.

Пасля лютага беларускі нацыянальны рух пачынае набываць шырокі, арганізаваны характар. 15 сакавіка прымаецца Дэкларацыя Беларускай народнай арганізацыі ў Петраградзе, якая ў хуткім часе была надрукавана ў «Известиях Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов». У ёй, у прыватнасці, гаварылася: «Мы верым, што Устаноўчы сход правільна вырашыць пытанне і пераўтварыць Расію на пачатках Федэратыўнай Рэспублікі» [5]. Выстаўляліся патрабаванні: ўвядзенне выкладання ў школах на нацыянальнай мове, удзел мясцовага насельніцтва ў самакіраванні, адміністрацыя, якая прызначаецца цэнтральным кіраўніцтвам, павінна быць знаёма з краем, бытам і мовай народа, які пражывае ў дадзенай мясцовасці.

З першых дзён рэвалюцыі ў Мінску ўтваралася Беларускай нацыянальнай камітэт, які распачынае энергічную арганізацыйную і прапагандыскую працу. Так, 25 сакавіка ў Мінску адбыўся з'езд беларускіх нацыянальных арганізацый, на якім прысутнічала каля 150 дэлегатаў. З'езд выказаўся за аўтаномію Беларусі ў складзе Расійскай Федэрацыі. У дэкларацыі, прынятай з'ездам, у прыватнасці, гаварылася: «Беларускі нацыянальны з'езд... упэўнены, што яго нацыянальны Урад, апіраючыся на ўсіх жыхароў Беларусі, прынясе карысць агульнадзяржаўнаму будаванню на фундаменце федэратыўнага

строю, даручае сваім дэлегатам давесці аб гэтым да ведама часовага ўраду» [6]. У дэлегацыю ўвайшло 7 чалавек.

Агульнай тэндэнцыяй усіх палітычных рухаў у дадзены час было імкненне падпарадкаваць сабе сялянскі рух. Як ужо адзначалася вышэй, рэвалюцыйныя пераўтварэнні ў вёсцы пачаліся пазней, у красавіку – пачатку мая 1917 г. Гэта было звязана з тым, што ў беларускую глыбінку звесткі аб звяржэнні самаўладдзя траплялі са значным спазненнем. Сведчаннем гэтаму, а таксама паказчыкам агульнасялянскіх настрояў служыць справаздача эмісараў Часовага ўрада, якія працавалі ў пачатку красавіка ў Палескай воласці. Яны адзначалі: «Ва ўсіх вёсках воласці сяляне даведаліся аб перавароце напрыканцы сакавіка. Безумоўна, вельмі задаволены тым, што здарылася і да новага парадку ставяцца спачувальна. Заўважана, што да нашага наведвання баяліся, каб не вярнулася старая ўлада і не паўтарыўся 1905 год» [7].

У красавіку сялянскія з'езды на Беларусі праводзяць бальшавікі, эсэры і Беларускі нацыянальны камітэт (БНК). Што тычыцца пастаноў, то яны ў прынцыпе адлюстроўвалі праграмныя палажэнні арганізацый, якія іх склікалі. З'езды сялян Мінскай і Віленскай губерняў, падрыхтаваныя бальшавікамі і эсэрамі, выказаліся супраць аўтаноміі Беларусі, а з'езд БНК падтрымаў гэтую ідэю, але ён быў малапрадстаўнічым.

На працягу лета адбывалася дыферэнцыяцыя беларускага руху. На з'ездзе беларускіх арганізацый і партый 8–10 ліпеня 1917 г. адбыўся раскол, у выніку якога перамогу атрымала Беларуска-сацыялістычная грамада. БНК быў ліквідаваны, а замест яго быў абраны Выканаўчы камітэт Цэнтральнай Рады беларускіх арганізацый, да якой перайшло кіраўніцтва беларускім рухам.

Гэта была не проста перамога «левай плыні» над «правай». Пасля з'езда лозунг палітычнай аўтаноміі Беларусі канчаткова пачынае пераважаць над лозунгам абласной аўтаноміі.

Калі характарызаваць адносіны Часовага ўрада і Саветаў да дзейнасці беларускіх арганізацый у той час, то органы Часовага ўрада адмаўляліся як-небудзь вырашаць беларускае пытанне, спасылаючыся на тое, што гэта знаходзіцца ў кампетэнцыі Устаноўчага сходу. Што ж тычыцца Саветаў, то, як пісаў Кнорын: «усё лета паміж Саветамі і Беларускай грамадой не было сутыкненняў» [8, с. 54], але гэта працягвалася толькі да таго часу, пакуль бальшавікі не ўбачылі ў беларускім руху праціўнікаў у барацьбе за ўладу.

Працэс барацьбы за ўладу ў гэты перыяд характарызуецца рэзкім абвастрэннем адносін

паміж органамі Часовага ўрада і Саветамі, што, па сутнасці, адлюстроўвае агульнарасійскі працэс заканчэння двоеўладдзя пасля ліпеньскіх падзей у Петраградзе.

На Беларусі, у прыватнасці ў Мінску, гэты працэс пачаўся яшчэ раней. Так, у тэлеграме губкамисара Дземідзецкага на імя Міністра ўнутраных спраў ад 18 чэрвеня 1917 г. гаварылася, што ў адрозненне ад іншых Саветаў, дзе большасць належала эсэрам і меншавікам, у Мінску гэты Савет складаецца пераважна з бальшавікоў. Кантакт з імі вельмі цяжкі, паколькі яны ігнаруюць мясцовыя органы ўлады, а пастановы іх непрымальныя. Ён прасіў дазволу на правядзенне новых выбараў у Саветы, якія ў цяперашніх умовах, на яго думку, павінны быць станоўчымі для ўрада. Не змянілася гэтае становішча і праз месяц. У дакладнай запісцы таварыша Міністра ўнутраных спраў Р. Лявонцьева, датаванай 22 ліпенем 1917 г., гаворыцца аб тым, што Мінскі Савет займае крайне варожае становішча да Часовага ўрада і па сутнасці з'яўляецца партыйным органам бальшавікоў [9].

Вывады. Падводзячы вынікі развіцця грамадска-палітычнага жыцця на неакупаванай тэрыторыі Беларусі пасля Лютаўскай рэвалюцыі, можна зазначыць, што ўтвораныя Саветы рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў адыгрывалі значную ролю. Працэсы станаўлення і развіцця Саветаў у сакавіку – ліпені 1917 г., у агульных рысах, нагадвалі аналагічныя працэсы, што адбываліся ва ўсёй былой Расійскай імперыі, аднак меліся і свае характэрныя асаблівасці. Першае – найбольш буйнымі і ўплывовымі былі аб'яднанні Саветы рабочых і салдацкіх дэпутатаў, з відавочным дамінаваннем апошніх, што было звязана з прыфрантавым становішчам беларускіх зямель. Другое – сялянскія Саветы пачалі ўтварацца значна пазней і былі менш уплывовымі ў параўнанні з Саветамі рабочых і салдацкіх дэпутатаў. Трэцяе – у Мінскім Савеце амаль адразу пачалі пераважаць прадстаўнікі бальшавікоў, таму гэты Савет значна раней стаў на шлях канфрантацыі з органамі часовага ўрада, у той час як у іншых Саветах гэты працэс пачаўся толькі ў канцы лета, падчас іх бальшавізацыі. Чацвёртае – вясной-летам 1917 г. Саветы пераважна аб'якава ставіліся да нацыянальнага беларускага руху, разглядаючы нацыянальнае пытанне як другаснае. Увогуле ў дадзены перыяд можна вызначыць тэндэнцыю, якая характарызуецца тым, што Саветы разглядалі сябе не як органы, якія прэтэндуюць на ўладу, а як органы, што назіраюць і кантралююць дзяржаўныя ўстановы Часовага ўрада з мэтай захавання рэвалюцыйных заваёў і недапушчэння рэстаўрацыі.

Літаратура

1. НАРБ. Ф. 4. Воп. 2. Сп. 52. Арк. 21.
2. Минский голос. 1917. 5 марта.
3. Вестник Минского губернского секретариата. 1917. 9 марта.
4. Игнатенко И. М. Февральская буржуазно-демократическая революция в Белоруссии. Минск: Наука и техника, 1986. 343 с.
5. НАРБ. Ф. 60. Воп. 3. Сп. 175. Арк. 1.
6. Сяменчык М. Я. Грамадска-палітычнае жыццё на Беларусі ў перыяд Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый (сакавік 1917 – сакавік 1918 гг.). Мінск: Бел. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка. 2001. Ч. 1: Грамадска-палітычнае жыццё ва ўмовах дэмакратычнага рэжыму. 199 с.
7. НАРБ. Ф. 60. Воп. 3. Сп. 143. Арк. 22.
8. Кнорин В. Г. 1917 год в Белоруссии и на Западном фронте. Истпарт, Комиссия по истории Октябрьской революции и КП(б)Б Минск: Государственное издательство Белоруссии, 1925. 75 с.
9. НАРБ. Ф. 60. Воп. 3 Сп. 151. Арк. 10. Арк. 34

References

1. NARB (National Archives of the Republic of Belarus). F. 4. Ser. 2. F. 52. Sh. 21.
2. Minskij golos. 1917.5.03 (newspaper) (in Russian).
3. Vestnik Minskogo gubernskogo sekretariata. 1917. 9.03 (gazette) (in Russian).
4. Ignatenko I. M. *Fevral'skaja burzhuazno-demokraticheskaja revoljucija v Belarusi* [February bourgeois-democratic revolution in Belarus]. Minsk, Nauka i tehnika Publ., 1986. 343 p.
5. NARB. F. 60. Ser. 3. F. 175. Sh. 1.
6. Sjamenchyk M. Ja. *Gramadska-palitychnae zhyccjo na Belarusi ў peryjad Ljutaŭskaj i Kastrыchnickaj rjevaljucyj (sakavik 1917 – sakavik 1918 gg.)* [Social and political life in Belarus during the February and October revolutions (March 1917 – March 1918)]. Minsk, Bel. dzjarzh. ped. un-t imja M. Tanka. Publ., 2001. Ch. 1: Gramadska-palitychnae zhyccjo va umovah djemakratychnaga rjezhymu. 199 p.
7. NARB. F. 60. Ser. 3. F. 143. Sh. 22.
8. Knorin V. *1917 v Belorussii i na Zapodnom fronte* [1917 in Belarus and on the Western Front]. Minsk, Gosudarstvennoe izdatel'stvo Belorussii Publ., 1925. 75 p.
9. NARB. F. 60. Ser. 3. F. 151. Sh. 34

Інфармацыя пра аўтара

Райчонак Аляксандр Аляксандравіч – кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і паліталогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт, (220050 г. Мінск вул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). alray@tut.by

Information about the author

Raichonak Aliexander – Ph. D. Histori, assistant professor of the Department of History of Belarus and Political Science. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). alray@tut.by

Паступіў 16.03.2015